

ŠE ENKRAT O KOALICIJI V OSVOBODILNI FRONTI?

Ivan Kreft

Ob Škerlovem prispevku »Problem koalicije v Osvobodilni fronti« naj odgovorim predvsem na tista njegova izvajanja, s katerimi skuša ovreči moje pripombe k njegovi razpravi »Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja«. Škerl v svojem odgovoru ne samo, da vztraja pri tem, kar je napisal o načinu koalicije v Osvobodilni fronti, temveč gre sedaj dalje v tem, da v svojih končnih zaključkih celo dopušča, »da je Partija v dobi približevanja, to je v prehodni dobi iz enega obdobja v drugo, mogla privoliti tudi na meščanske koalicijske oblike«.

Vtem ko je v »Političnih tokovih« napisal, da »na žalost ni nobeden od njiju (Kardelj in Kidrič — opomba I. K.) razvil pojma koalicije oziroma povedal, ali ga pojmuje v starem predvojnem smislu, ali v čem ga morda zožuje«, sedaj takega vprašanja ne postavlja, pač pa, sklicujoč se na Kidriča, ugotavlja naslednje:

»Godilo se je pač tako, kakor je B. Kidrič povedal na Kongresu OF julija 1945, da je organizacija OF med ljudskimi množicami uporabljala kar najbolj raznovrstne, tako rekoč vse mogoče načine in metode za borbo proti okupatorju. Ti načini so bili lahko merjeni bolj po starih časih, lahko pa so bili tudi popolnoma novi in kazali nova pota, ne da bi pri tem škodovali konceptom skupinskih vodstev.«

Ko nam Škerl razloži, kako je doumel Kidričeve besede o pojmu koalicije, na koncu ugotovi:

»V vsej konkretnosti je in bo ostala vsebina pojma koalicije po vsej priliki nerazčiščena.«

Toda prav na podlagi Kidričevih besed — če bi dr. Škerl kot objektivni znanstvenik in vestni zgodovinar, kar se s ponosom proglašča, citiral celoten Kidričev odstavek — bi moral napraviti povsem drug zaključek v vprašanju koalicije. Škerl pa tega ni storil, ker v vprašanju koalicije noče jasnosti, zato pa ne vem, če mu še kdo more povrniti čast objektivnega zgodovinarja. Da bo vsakdo lahko videl, kakih metod se Škerl v polemiki poslužuje, citiram dobesedno Kidričeva izvajanja, na katera se Škerl opira. Kidrič pravi:

»Ugotoviti je treba, da organizacija, ki se je razvijala med ljudskimi množicami in uporabljala kar najbolj raznovrstne, tako rekoč vse mogoče načine in metode za borbo proti okupatorju, že 1941. leta ni imela skoraj primesi koalicije. (Podčrtal I. K.)

Ta organizacija je bila 1941. leta na terenu popolnoma enotna. Borba proti okupatorju je narekovala, je neizprosno terjala njeno enotnost. Razen tega je osvobodilno gibanje aktiviziralo množice, ki sploh niso bile skupinsko usmerjene, ter jih vključevalo neposredno v Osvobodilno fronto. V krajevnih in okrajnih odborih torej že 1941 ni bilo sledu o pariteti, ni bilo več sledu o koaliciji. V okrožnih odborih so se elementi koalicije vse bolj izgubljali.« (Boris Kidrič: Poročilo na prvem kongresu OF 16. VII. 1945, Ljubljana. Izdal IOOF, 1945, str. 17.)

Mar jaz trdim kaj drugega, kakor ugotavlja Kidrič? Toda Škerl skuša kljub temu izkoristiti Kidričevo avtoriteto za svojo zgrešeno koncepcijo o koaliciji v Osvobodilni fronti.

Ker nam je predvsem na tem, da razčistimo vprašanje koalicije, ne bom reagiral na Škerlovo varianto posebej in sproti, ne bom reagiral na njegove

besedne igre (trdil — potrdil), ki diše po nekih njegovih osebnih psiholoških, da ne rečem metafizičnih interpretacijah besed, citatov, ki so daleč od vsake pravilne dialektike in objektivne stvarnosti, ki jo celo potvarjajo, kakor potvarjajo moja izvajanja. Hočem se čim bolj osredotočiti na razmotrivanje glavnega vprašanja, namreč vprašanja, kakšna je bila konkretno oblika koalicije v OF.

Najprej se hočemo prepričati, če je res, kar trdi Škerl:

»Popolnoma je pa (Ivan Kreft, opomba I. K.) sploh spregledal organizacijske prijeme, po katerih naj bi se tak program uresničil. Zanje sploh ni pokazal resničnega smisla, razen kolikor mu ni šlo za odklanjanje že same možnosti kakršnih koli koalicijskih povezav. O tem nas morejo prepričati naslednje njegove besede, ki jih je napisal na strani 365: »Iz vsega dosedanjega izvajanja sledi, da za slovensko ljudsko gibanje v nobeni dobi ni bila značilna koalicijska oblika združevanja, kot jo poznamo iz zgodovine meščanskih strank. Za te vemo, da so se koalirale zaradi prevzema oblasti in zaradi razdelitve ministrskih resorjev v vladi, kar pa jih ni oviralo pri izvajanju njih strankarskega programa.«

To je tisti del, ki ga je Škerl citiral, da bi dokazal, da sem napravil napačen zaključek iz Kardeljevih besed: »ZDLS ni niti navadna politična stranka niti navadna koalicija strank, marveč v pravem pomenu zveza.« Če bi citiral celoto, bi ugotovil povsem nekaj drugega, namreč, da sem razčlenil — vsakomur razumljivo — glavne oblike koalicij. Zato je prav, da citiram odstavek v celoti. V nadaljevanju pravim:

»Te vrste koalicija nam je dobro znana tudi iz zgodovine vlad in strank stare Jugoslavije. Brez vsakega vpraševanja bi France Škerl lahko vedel, da Kardelj in Kidrič nista imela v mislih take vrste koalicije, ko sta govorila o njej v zvezi z OF. Tudi nista imela v mislih koalicije, ki so jih predstavljale ljudske fronte v zapadni Evropi, nastale šele po VII. Kongresu Komunistične internacionale. Te so se razlikovale od meščanskih koalicij med drugim po tem, da svojih strankinih programov sicer niso v ničemer zožile, imele pa so skupen akcijski program za borbo proti notranjemu in zunanjemu fašizmu. Če bi imele — in to je najvažnejše — tudi skupne ljudskofrontovske organizacije od vrha do tal, kakor jih je imelo naše ljudsko gibanje, potem bi bilo težje razlikovati našo ljudsko fronto od njihove. Kljub skupni programski platformi so bile torej koalicije, ker jim je bilo važnejše lastno strankarsko življenje kot skupna borba in ker so odklanjale vsako skupno organizacijo ljudskih množic. Z razpadom koalicije v vrhovih je bilo konec tudi vseh skupnih akcij — kar je bilo posebno usodno za francosko ljudsko fronto, ki je razpadla, ko je Franciji pretela največja notranja in zunanja fašistična nevarnost. Naše ljudsko gibanje zaradi odpovedi sodelovanja ene ali druge skupine ni bilo prizadeto, ker večina v osnovni organizaciji vključenih članov ni sledila zgledu svojega nekdanjega vodstva.«

Potem, ko me je okrnjeno citiral, pa je dodal:

Nestvarnost teh besed postane posebno očitna, če jih prenesemo na začetno dobo Osvobodilne fronte, ko je Fronta dejansko rasla na koalicijskih osnovah, po svoji notranji fizionomiji je pa v mnogočem bila organsko nadaljevanje slovenskega ljudskega gibanja, torej nemeščanskega gibanja. Kakor da bi meščanske smeri morale vedno in striktno odklanjati vse meščanske oblike medsebojnega sožitja. Kaj takega si Ivan Kreft seveda ni upal trditi, zato se je malo dalje (str. 365) skušal izmotati s salomonskim stavkom: »Š pariteto, na katero je Partija pristajala, se...

ni oddaljevala od enotnega ljudskega gibanja, temveč se mu je vse bolj približevala« (podčrtal F. Š.).

Ker priznavam pariteto in koalicijo v vrhovih, mi očita salomonsko izmotavanje. Mar nisem dovolj jasno opredelil razlike med tremi najvažnejšimi oblikami koalicije: meščansko, klasično ljudskofrontovsko in našo v OF?

Da bi me laže prepričal o pravilnosti svoje koncepcije, nadaljuje:

»Če je stvar taka (Škerl misli na približevanje, doseženo s pariteto — opomba I. K.) in obstoji v boju za določene cilje čas približevanje, mora Kreft vsaj teoretično pripustiti, da je Partija v dobi približevanja, to je v prehodni dobi iz enega obdobja v drugo, mogla privoliti tudi na meščanske koalicijske oblike. Praktične dokaze more najti v virih, ki sem jih zgoraj naštel. V zvezi s koalicijskimi oblikami pa je Partija lahko sprejela tudi cilj koalicijskega prevzema oblasti. Ivan Kreft v to po vsej priliki ne veruje, toda vzame naj v roke »Temeljne točke OF« in si med njimi ogleda poleg pete, ki govori o lojalnih medsebojnih odnosih med skupinami, ki so sodelovale v Osvobodilni fronti, še posebno šesto, ki peto nadaljuje in ki pravi: »Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda kot celota« (Zg. čas., 1951, str. 68). Obe točki izpričujeta koalicijo in cilj koalicije.«

K temu naj dodam le to. Prav dobro vem, zakaj se koalirajo meščanske stranke in ne bi hotel, da bi kdorkoli sodil, da verujem, da je OF imela podobno koalicijo ali celo podobne cilje, kot so jih imele meščanske stranke. Poznam nekoliko zgodovino stare Jugoslavije in si tako upam s polno odgovornostjo trditi, da med njenimi 38 koalicijskimi vladami ni bilo nobene, ki bi si na le malo podoben način utirala pot do oblasti, kakor si je OF. Cilj strank stare Jugoslavije je bil — z izjemo KPJ — ne da spremene družbeni red ali vladni sistem, temveč jim je šlo le za to, da se dokopljejo vsaj od časa do časa vladnega korita, ki je bilo bogato raznih materialnih dobrin predvsem za tiste, ki so vladali. Škerlu res ne morem pritrditi, da bi bila Partija pripravljena »privoliti tudi na meščanske koalicijske oblike« ali da bi »lahko sprejela tudi cilj koalicijskega prevzema oblasti«.

V letih 1941 do 1945 v praksi naše Partije kaj takega ni bilo opaziti, saj ni šlo neposredno niti za prevzem oblasti, kaj šele za korita, marveč najprej za oborožen upor in s tem hkrati za gradnjo in upostavitve nove oblasti. Misli li Škerl na njeno prvo obdobje, na obdobje prevratne dobe? Tudi v tej dobi naša Partija, ki je bila vedno razredna Partija, revolucionarna Partija, ni privolila na »meščanske koalicijske oblike«. Razvoj to dokazuje. Njena legalna doba je bila več kot kratka. Trajala je od ustanovitve leta 1919 (v Sloveniji od začetka 1920) pa do »Obznane« 31. decembra 1920 oziroma do izгона njenih poslancev iz parlamenta 2. avgusta 1921. V tej dobi je ljudsko gibanje na čelu z mlado Partijo bilo vendarle tako močno, da je resno ogrožalo obstoj meščanskega reda v državi. Režim je, kršječ načela meščanske demokracije, postavil Partijo izven zakona, da bi se tako zavaroval pred revolucionarnimi spremembami, ki so jih napovedovale mnoge akcije, med njimi: generalna stavka julija 1919, osvoboditev preko 300 kmetov iz varaždinskih zaporov, upor vojakov mariborske garnizije ter generalna stavka železničarjev in pomorščakov aprila 1920 (ki je ob splošni solidarnostni stavki terjala na Zaloški cesti v Ljubljani dne 24. aprila 13 mrtvih in 70 ranjenih, v Trbovljah pa je bila ob tej priložnosti proglašena sovjetska republika, ki je imela tri dni oblast), dalje delavska cenzura protidelavskega tiska, ki so jo

opravljali v imenu delavstva kar stavci sami, uspešno zaključen boj za osemurni delovni dan in druge podobne akcije proti meščanski oblasti in izkoriščanju. Pri teh akcijah ljudskega gibanja pod vodstvom Partije so sodelovale ogromne množice, veliko večje, kot jih je predstavljalo 198.736 volivcev, kolikor jih je pri volitvah 28. novembra 1920 glasovalo za KPJ, katere članstvo je predstavljalo le majhen del teh množic. Da bi Partija zajela v ljudskem gibanju čim večje množice, je morala doseči sodelovanje raznih drugih organizacij, predvsem pa sindikalnih. Pri generalni stavki julija 1919 se je posrečilo tako rekoč preko noči mobilizirati ves delavski razred, in to v glavnem mimo vodstev sindikalnih in političnih organizacij. Tako je že takrat nastajalo pod vodstvom Partije enotno ljudsko gibanje v glavnem od spodaj. (Več let pozneje je to gibanje odigralo odločilno vlogo v boju s fašistično »Orjuno«.)

Da bi preverili Škerlove — po virih izpričane — »praktične dokaze« o tem, da je Partija »lahko sprejela tudi cilj koalicijskega prevzema oblasti«, ali kakor je tudi napisal, »da je Partija v dobi približevanja, to je v prehodni dobi iz enega obdobja v drugo, mogla privoliti tudi na meščanske koalicijske oblike«, smo na kratko razčlenili položaj v obprevrtni dobi ter smo pri tem ugotovili, da je Partija brez vsake koalicije združila v ljudskem gibanju ogromne množice. Vprašamo se, kaj je pripomoglo največ h koncentraciji teh ljudskih sil v ljudskem gibanju pod vodstvom komaj nastale Partije. Eden od razlogov, ki je pa za nas važen, je, da so delavske množice razočarali tisti njeni dotakratni voditelji, ki so se na meščanski način in z meščani koalirali zato, da bi prišli na oblast.

Predstavnika Jugoslovanske socialno demokratske stranke, Vitomira Korača, najdemo že v prvi jugoslovanski vladi, formirani 7. decembra 1918, prav tako najdemo v tej vladi predstavnika slovenskega katoliškega delavstva, Josipa Gostinčarja, čeprav šele od 2. aprila 1919. Socialistični voditelji niso prav nič reagirali na protivladno razpoloženje množic in so se zaporedoma pojavili še v dveh Davidovičevih vladah (od 16. avgusta do 18. oktobra 1919, oziroma do 19. februarja 1920), in sicer Anton Kristan, Vilim Bukšeg in Vitomir Korač. Kljub vsem svojim slabostim tedanje partijsko vodstvo ni napravilo napake, da bi se koaliralo v vrhovih z »delavskimi« voditelji — kraljevimi ministri, ker se je zavedalo, da bo tako koaliranje množice odbilo. Vodstvo Partije pa ni znalo spredaj opisanih akcij stopnjevati do boja za prevzem oblasti. Podobne situacije glede prevzema oblasti ni bilo vse do leta 1941, ko je hkrati v boju proti okupatorju ljudstvo šele gradilo svojo novo oblast. Na to dobo se je Partija dobro pripravila. Že na IV. konferenci KPJ v Ljubljani decembra 1934 je bil namreč med drugimi važnimi sklepi sprejet tudi sklep o krepitvi borbe proti nacifašizmu. V resoluciji plenuma Centralnega komiteja KPJ od junija 1935 je označena borba proti fašizmu kot glavna naloga, čeprav je bilo to še pred kongresom Kominterne, ki je izdelal znane sklepe o formiranju ljudskih front proti fašizmu. Te sklepe — po svoje razlagane — pa je naša Partija realizira tudi v Sloveniji. Svoje narodnoobrambno delo je vršila s takim uspehom, da sta si v Sloveniji pred samo Hitlerjevo invazijo stali nasproti kot resna sovražnika samo dve politični grupaciji: ljudska fronta, ustvarjena v glavnem od spodaj, in nacizem, povezan s peto kolono in z jugoslovanskim diktatorskim režimom. Če bi

narodnoobrambna aktivnost Partije res ne bila velika, bi ne imeli takega položaja.

Ko je po že omenjenem kongresu Kominterne tudi politbiro KPJ dal smernice za narodnoobrambno delo, je Partija storila vse, da te smernice uresniči. Smernice so obsegale konkretne predloge o tem, kako je treba skušati doseči sodelovanje vseh organizacij in pristašev takrat formirane Združene opozicije, ki je imela meščanski značaj, vsebovala je celo predloge, kako doseči sodelovanje demokratskih elementov iz JRJ in drugih gibanj. Vsebovala je dalje navodila, kako je zaradi zagotovitve vodilne vloge delavskega razreda v fronti ljudske svobode — kakor je politbiro KPJ v svojih smernicah imenoval gibanje, ki ga mi poznamo pod imenom ljudske fronte — treba zanjo pridobiti socialnodemokratske in ostale sindikalne in kulturno-prosvetne delavske organizacije.

Zelo jasni so bili dalje sklepi glede poostrene borbe proti petokolonskemu režimu in hitlerjevski propagandi, ki jih je sprejel CK KPJ aprila 1936. Zaradi težav, ki so nastale z vodstvi posameznih tako imenovanih zavezniških skupin, se uvodno (prvo) navodilo glasi tako-le:

»Skupne akcije naj se izvršijo z vsemi skupinami in strankami, ki pristanejo na posamezne protifašistične akcije, pri tem pa tega dela ne spravljajo v zvezo s pristankom raznih voditeljev Združene opozicije in ostalih skupin Združene opozicije.«

Naj že tukaj vprašam Škerla, kaj se je tako bistvenega spremenilo v odnosih posameznih skupin do Slovenske ljudske fronte v primeri z letom 1941, da bi Partija in njena vodilna predstavnika Kardelj in Kidrič morala načelno spremeniti svoje nazore izpred leta 1941 — konkretno iz novembra 1939, ko je Kardelj formuliral stališče Partije in Izvršnega odbora Zveze delovnega ljudstva Slovenije o slovenskem ljudskem gibanju. To bi bilo potrebno le v tem primeru, če bi Partija svojo borbo proti fašizmu opustila. Tega pa, kakor vemo, ni. Ustanovni kongres KPS leta 1937 je v svojem manifestu še bolj opozoril na nevarnost, ki preti Slovincem od nacifašizma in nas z dramatičnimi besedami poziva na skupen boj proti fašizmu. Res je, da so se mnogi odzvali njenemu klicu šele leta 1941 po vdoru nemških in italijanskih vojsk, toda ti so lahko takoj zavzeli svoje borbene mesto v ljudskem gibanju, ki ga je Partija pripravila v perspektivi, da bo Jugoslavija napadena in izdana. To ljudsko gibanje je dobilo ime Protiimperialistična fronta oziroma Osvobodilna fronta in v njo je bila vključena Zveza delovnega ljudstva Slovenije in preko ljubljanske organizacije Društva prijateljev Sovjetske zveze tudi skupine, ki jih označujemo kot osnovne skupine v OF.

Škerlu to ni jasno, saj pravi:

»Jedro Kreftovih pripomb se suče okoli zavračanja 'teorije koalicije' v OF, z njimi je pa hotel nekako sugerirati misel, da sta E. Kardelj in B. Kidrič imela že pred vojno do kraja izdelan nazor o vsebini pojma koalicije.«

To, kar je Kardelj napisal leta 1939 o Zvezi DLS, potemtakem ne bi veljalo več niti leta 1940, ko so se vse skupine, ki jih poznamo kot skupine v OF, združile s Partijo v Društvo prijateljev Sovjetske zveze, posebno če sodimo, da je Društvo prijateljev Sovjetske zveze bilo, kakor je zapisal Škerl, predhodnik OF. O kaki kvalitetni spremembi pa leta 1940 prav gotovo ne moremo govoriti, zato ni vzroka, da bi podvrgli reviziji, kar je napisano v brošuri

»V obrambo demokratičnih svoboščin!« o načinu organiziranja Slovenskega ljudskega gibanja, namreč da »ZDLS ni niti navadna politična stranka, niti navadna koalicija strank«, »ZDLS pa tudi ni in noče postati navadna koalicija strank«, ali pa izjavili, da OF ni bila organizirana na podoben način.

Zaradi jasnosti povzemam svoja izvajanja prvega članka in tukajšnja izvajanja: »Naša Partija je od vsega začetka bila revolucionarna Partija, zlasti od ustanovnega kongresa KPS leta 1937 dalje je imela jasno začrtano linijo, ki je ni spremenila tudi leta 1941, ko je dala pobudo za ustanovitev OF in se sama prva postavila v prednjo črto oboroženega upora. Zato izvajanja glede koalicije, ki jih je Kardelj napisal 1939 o Zvezi DLS, veljajo tudi za obdobje 1941 v zvezi z OF. To je nujno že zato, ker je naša Partija bila razredna Partija, ki dialektično analizira razvoj dogodkov ne samo enega leta, marveč obdobj. Naša Partija je zlasti od 1937 dalje predvidevala spopad z nacizmom in fašizmom in se nanj pripravljala. Ustanovitev OF je samo člen v verigi dogodkov leta 1941, kakor je Zveza DLS člen v verigi dogodkov 1939. leta ali Socialistična zveza delovnega ljudstva v sedanji naši stvarnosti.

Na moj očitek, da je skupini Sokola in skupini naprednih kulturnih delavcev v razpravi posvetil premalo prostora, se Škerl brani z izgovorom, da ni virov, ki bi mu omogočili osvetliti odnose teh skupin do OF. Res je bil leta 1941 in leta 1942 čas intenzivne konspiracije, zlasti kar se tiče pisanja, poleg tega pa je še od tega marsikaj propadlo. Toda Škerl se vendarle ne bi smel izgovarjati na pomanjkanje virov, ko k sreči živi vse osrednje vodstvo organizacije levega krila Sokola, dr. Jože Rus, Franc Lubej in Zoran Polič. Tudi od skupine naprednih kulturnih delavcev so ostali živi taki, ki zaslužijo vse zaupanje in so garancija, da bodo njihovi podatki resnični in točni. Ker se ni potrudil, da bi dobil potrebne podatke o teh skupinah, sem upravičeno rabil besedo diskriminacija, toliko prej zaradi tega, ker se Škerl v vsakem svojem delu premnogokrat v zelo važnih stvareh sklicuje na ustne vire posebno takrat, ko ti potrjujejo kako njegovo koncepcijo. Škerl v svoji polemiki, na katero odgovarjam, nikjer ne omenja Poličevega prispevka: »Vloga sokolske organizacije v zgodovini slovenskega naroda«, ki je izšel v »Vodniku« št. 7—10, 1952, zatem pa še v posebni knjižici pri založbi »Polet« v Ljubljani. Dve poglavji v tej knjižici, prvo in sedmo, obravnavata delo Sokola in njegove odnose v OF. Pri tem se avtor Polič sklicuje na številne pismene vire, ki so ostali ohranjeni celo še iz leta 1941. Polič v knjižici med drugim ugotavlja, da »je bila OF od vsega začetka organizirana kot enotno gibanje pod vodstvom KP« (stran 47, zadnji odstavek spodaj). Res da je to lahko njegovo subjektivno mnenje, zato naj (po Poliču) citiram še odlomek iz članka »Boj za svobodo« iz brošure »Sokol v borbi«, ki je izšla jeseni 1941. »Danes, ko se mora slovenski narod na življenje in smrt boriti proti zločinskemu osvajačemu, čuvajmo kot zenico svojega očesa narodno enotnost, združujoč vsi do zadnjega vse naše sile in vsa naša sredstva v nepremagljivo borbeno skupnost v Osvobodilni fronti.« (Stran 45.) V članku »Sokolstvo in Osvobodilna fronta« v isti brošuri pa je med drugim zapisano, da so »programske točke OF za sokolstvo popis temeljnih nalog, katerim mora vsak pripadnik posvetiti vse svoje sile...« in »Biti Sokol pomeni — biti član Osvobodilne fronte!« (Str. 45.) Torej niso viri tista zapreka, ki je Škerlu onemogočila osvetliti odnos Sokola do OF.

Stališče skupine kulturnih delavcev pa je prej ko slej jasno. Med to skupino in Partijo ni bilo nikoli koalicijskih odnosov, marveč so bili vedno pristno tovariški odnosi ljudi, ki jih ne ločijo neke bistvene politične, strankarske in večidel tudi ne svetovnonazorske razlike. Dolgoletno skupno delo Partije s to skupino izpričujejo tudi trije letniki »Književnosti« in osem letnikov »Sodobnosti«. Stališče te skupine je bilo v bistvu stališče Partije, zato ni ta skupina nikoli postavljala vprašanja o načinu organiziranja OF drugače, kakor ga je postavljala Partija.

Ostane še skupina krščanskih socialistov. Vprašamo se, kakšni so bili odnosi med to skupino in Partijo. »Med skupinami, ki so se povezale s Komunistično partijo, je bila skupina krščanskih socialistov močno razrednega značaja, kar se tiče odnosov do proletariata in njegovih nalog v prihodnosti, je krščansko socialistična skupina bila Partiji nedvomno najbližja.« Če damo v tem Škerlu prav, mu ne moremo pritrditi, da je bila prav ta skupina tista, ki bi zahtevala, da naj bodo odnosi med njo in Partijo koalicijski... ali pa OF sploh ne bo. Ali ne izzveni tako naslednja patetična izjava Franca Škerla? Sicer pa je treba pripomniti, da so Krščanski socialisti, ali točneje, »katoličani v OF«, kot skupina tvorili več podskupin, od katerih je bila vsekar najpomembnejša tista krščansko-socialističnih delavcev, ki so že pred vojno pomagali ustvarjati temelj naše medvojne in povojne moralno-politične strjenosti — enotnost slovenskega delavskega razreda.

»Vsi, ki smo od 1941 dalje sodelovali v organizacijskem razvoju Osvobodilne fronte, vemo sami, kako pozitivna je bila koalicijska oblika za medsebojno združevanje in sodelovanje v boju za skupne cilje. Ta oblika dejansko ni bila nič slabega. Bila je najboljša oblika, ki je omogočila organsko rast v Osvobodilni fronti. Če bi začetne koalicije v Fronti ne imeli, bi pravzaprav tudi Fronte ne imeli (podčrtal I. K.) in razvoj slovenskega naroda bi bil bistveno drugačen.«

To izjavo je mogel dati Škerl samo v svojem imenu, kajti vsi vodilni tovariši iz osnovnih skupin so, kot vemo, že pred 1941 sodelovali s Partijo. Škerlovega prerokovanja, da ne bi imeli Fronte, če bi ne bilo začetne koalicije, res ne smemo vzeti tragično, saj slovenski narod ni prikrajšan za svojo zmago in revolucijo, čeprav so se stvari drugače razvijale, kakor jih prikazuje Škerl.

Da bi spoznali, kako so se stvari razvijale, bom dopolnil citat, ki ga je vzel Škerl iz razprave: Marjan Breclj, »Zborovanje na Pugledu«, Slovenski zbornik 1945 (str. 60—69):

»Vendar je imela OF kljub takemu (koalicijskemu v vrhu — op. I. K.) sestavu in kljub taki notranji organizaciji (»da so bili v posameznih organizacijah in odborih OF tudi zastopniki osnovnih skupin, da so skupine izdajale svoja glasila in proglase in vodile evidenco svojih aktivistov« — citirano po Breclju in po Škerlu — op. I. K.) že od vsega začetka močne elemente ne samo enotnega narodnoosvobodilnega gibanja, ampak tudi enone politične organizacije. Že v zadnjih letih predaprilske Jugoslavije se je vedno jasneje kazalo, da so se te politične skupine, ki so kasneje tvorile jedro OF, močno zblížale prav v osnovnih stvareh narodnostne, politične, socialne in gospodarske problematike v splošnem kakor tudi v pogledu naše jugoslovanske in slovenske politike posebej. (Podčrtal I. K. zaradi tega, ker tudi Marjan Breclj ugotavlja kontinuiteto slovenskega ljudskega gibanja od Slovenske ljudske fronte do Osvobodilne fronte.)

V prvem letu OF so se odnosi teh osnovnih skupin, kar se tiče programatične plati sodelovanja, še bolj okrepili. Pogledi na rešitev nacionalnega, socialnega in gospodarskega vprašanja so bili enaki, enake so bile ocene našega notranjega in zunanjega političnega položaja in enake perspektive. Historično dejstvo je, da je vodstvo Komunistične partije prineslo osnovni delež k tej razjasnitvi in programatični enotnosti, prav tako, kakor ga je doprineslo vprašanju taktike narodnoosvobodilne borbe. Ta organizatorična enotnost je bila omogočena prav zaradi medsebojnega spoštovanja nazorskih posebnosti in zaradi priznavanja popolne duhovne svobode. Zaradi tega se tudi v organizaciji OF že od vsega začetka ni kazal toliko njen koalicijski karakter, ampak je bila OF dejansko že takrat enotna organizacija z enotnim vodstvom, z enotnimi organizacijskimi oblikami v vseh stopnjah. (Podčrtal I. K.) Kolikor je bil pa vendarle viden njen koalicijski značaj, je bil to izraz stopnje našega razvoja in stvarna potreba, ki nam je narekovala upoštevati slovensko politično preteklost.« (Str. 61.)

Čim vestneje pregledujem citate, na katere se sklicuje Škerl, tem več dokazov dobim o zgrešenosti njegovih trditev. Ali ne demantira prav Breclj vseh Škerlovih trditev, tako o predvojnem kot medvojnem razvoju slovenskega ljudskega gibanja. Ob Brecljevi zgodovinski resnici ne more stati še posebna Škerlova »zgodovinska resnica«.

Poglejmo še dokaz, pri katerem se Škerl sklicuje na Kidriča. To je pismo, ki ga je za CK KPS poslal Peter-Boris Kidrič poverjeništvom CK in okrožnim komitetom KPS 1. marca 1943. Tudi tu si pomaga Škerl z okrnjenim besedilom in postavljanjem smisla na glavo. Škerl citira:

»...nam ta Izjava omogoča graditi Osvobodilno fronto kot izrazito enotno vseljudsko organizacijo...«

K temu pa pristavlja naslednji svoj zaključek:

»Zaključek iz Kidričevih besed more biti zelo enostaven: Če je šele Izjava omogočila graditi OF kot izrazito enotno vseljudsko organizacijo, potem je pred njo še ni bilo!«

Toda Kidrič (CK KPS) je po smislu napisal nekaj drugega:

»Dosedanja linija Osvobodilne fronte s stremljenjem vred, da pritegnemo v Osvobodilno fronto tudi kolebljive sredinske elemente, se torej z Izjavo od 1. marca v ničemer ne izpremeni. Pač pa nam ta Izjava omogoča graditi Osvobodilno fronto kot izrazito enotno vseljudsko organizacijo in zagotoviti v Osvobodilni fronti naši Partiji avantgardno vlogo.« (Pismo str. 2, odst. 6.)

Pismo pa ima tudi svoj uvod:

»CK KPS, 1. marca 1943. Poverjeništvom CK in okrožnim komitetom KPS.

Skupna izjava KPS, slovenskega Sokolstva in krščansko-socialistične skupine z dne 1. marca 1943 je nastala na pobudo Centralnega komiteta naše Partije. Pri nekaterih krščanskih socialistih so se namreč na terenu pričele pojavljati težnje, ki so slabile Osvobodilno fronto in rahljale njeno enotnost. Pretila je nevarnost, da se Osvobodilna fronta iz enotnega vseljudskega gibanja vse bolj spreminja v koalicijo.«

Zaradi jasnosti je napisano v pismu še to-le:

2. stran, 2. odstavek:

»...Jasno je, da bi uresničenje take možnosti (da bi se krščanski socialisti deklarirali za posebno politično stranko — op. I. K.) oslabilo OF in jo spremenilo iz enotnega vseljudskega gibanja v koalicijo strank.«

In tudi to-le:

5. odstavek:

»...Razlogi, ki so dali Centralnemu komitetu pobudo za Izjavo, v bistvu ne segajo preko današnje narodnoosvobodilne etape, temveč so zakoreninjeni v potrebi, da ostane OF enotna, vseljudska narodna organizacija slovenskega naroda, da se torej ne razvedeni v koalicijo.«

Tu je vsak komentar res odveč, ker bi razsodnega človeka žalil. Škerl bo seveda kljub temu še nadalje trdil:

»Če je šele Izjava omogočila graditi OF kot izrazito enotno vseljudsko organizacijo, potem je pred njo še ni bilo.«

Pred tem se Škerl poziva na »Dolomitsko izjavo«, ki je priložena pravkar citiranemu pismu CK KPS.

V tej izjavi je »temeljne važnosti« le tisti odstavek, ki ga citira Škerl pač zato, ker sodi, da mu še najbolj omogoča napačne zaključke. Toda kljub temu ga je nesrečno izbral:

»Druge izmed ustanovnih skupin OF ne organizirajo strank ali političnih organizacij. Ustrezajoče svojim nacionalnim stremljenjem, ki so glede vseh temeljnih vprašanj istovetne s stremljenjem KPS, ne čutijo in ne vidijo nobene potrebe za posebne lastne stranke ali politične organizacije.«

Manj »temeljne važnosti« pa je v Izjavi za Škerla prav gotovo naslednje:

»OF je bila od vsega začetka zasnovana in zamišljena kot vsenarodna organizacija, v katero imajo ne glede na politične, svetovno nazorske, tradicionalne in družbene razlike enakopravni dostop vsi Slovenci in vse zares patriotske slovenske skupine, ki jih ni omadeževalo izdajstvo in sodelovanje z okupatorji. Vsenarodni značaj, ki ga zastopa OF, je omogočil združitev vseh pozitivnih slovenskih sil in je dokazal, da vodijo tako proletariat kakor ustanovne skupine OF zares pristni nacionalni motivi.«

Takih in podobnih mest je vse polno v Izjavi, toda vsa ta mesta je Škerl prezrl, ker on virov ne zbira, temveč jih izbira za svojo v naprej postavljeno koncepcijo. Če takih virov ni, si jih pač naredi.

Preidimo sedaj k naslednji Škerlovi zgodovinski resnici:

»Zgodovinska resnica seveda tudi je, da ljudskega gibanja ni krepila samo Partija, temveč tudi skupine, ki so bile z njo povezane, pa čeprav v obliki prehajanja posameznikov v Partijo.«

S Škerlom moraš biti res previden, sicer besede obrne in jim da popolnoma drug smisel. V svoji razpravi namreč nikjer nisem trdil, da je »ljudsko gibanje krepila« samo Partija, temveč sem le ugotovil, da Škerl Partijo pavalšno povečuje, »tako da je bralcu včasih kar nerodno, ko prebira njegove hvale, toda dosledno pozablja na najvažnejšo okoliščino, namreč, da je tudi (podčrtal I.K.) sedaj Partija nenehno rasla in se razvijala«. Najmanj, kar bi pod »tudi« moral razumeti, je nenehna rast celotne Osvobodilne fronte. Za njeno rast pa se je Partija prav tako trudila kakor za svojo rast, o kateri ugotavlja Škerl sledeče:

»Čisto naravno je, da v dobi koalicije še ni bilo časa za kako splošno prehajanje v Partijo, ali vsaj ne za vse skupine. Prav gotovo so pa v prvem letu Osvobodilne fronte bili primeri prehajanja neprimerno redkejši kakor pozneje, ker zaradi nezadostnega medsebojnega poznavanja ni bilo še pravih pogojev.«

O tem, kako je rasla Partija, bi lahko našel Škerl podatke v organizacijskem poročilu CK KPS, ki ga je imel Stane Kavčič na II. kongresu Komunistične partije Slovenije. Preveč prostora bi nam vzelo, če bi povzel po njem vse številke. Omejil se bom le na Ljubljano, na kraj, kjer je od 1940 obstajalo Društvo prijateljev Sovjetske zveze, zatem pa 27. aprila 1941 od osnovnih skupin paritetno sestavljen IOOF. Kavčič ugotavlja:

»Najštevilnejša in najbolj aktivna je bila v letu 1941 ljubljanska partijska organizacija. V začetku okupacije je bilo v Ljubljani okoli 250 članov Partije. To število je kljub odhodu mnogih tovarišev v partizane in kljub nekaterim aretacijam naraslo do pomladi 1942. leta na 800 članov. Partijska organizacija v Ljubljani je imela vsestranske uspehe in nagel razvoj predvsem zato, ker je znala pravilno zajeti v okviru OF najširše ljudske množice in jih preko najrazličnejših organizacijskih oblik aktivizirati. Znane so množične akcije, v katerih je sodelovalo skoraj celotno prebivalstvo Ljubljane in proti katerim je bila brez moči vsa armada okupatorjevih vojakov, konfidentov, izdajalcev, policijskih agentov in provokatorjev. Osvobodilna fronta se je razvila do take popolnosti, da je zajela sleherni del mesta in okolice. Število terenskih odborov OF je raslo iz dneva v dan. Ljubljanska partijska organizacija je pošiljala vedno nove stotine borcev v partizane, ostala vse do konca osvobodilne borbe aktivna, kljubovala okupatorjevemu besnenju in terorju domačih izdajalcev, organizirala stalne akcije, ki so bile izraz patriotizma in visoke politične zavesti večjega dela ljubljanskega prebivalstva, zlasti proletariata in delovne inteligence.«

Prav Kavčičev podatek o številu članstva KP spomladi 1942 nam je dobrodošel, saj iz načina sprejemanja članstva v Partijo vemo, da je tisti, ki je bil sprejet v pomladi 1942, moral izpolnjevati vse pogoje za sprejem že v letu 1941. Preko noči ni Partija sprejela v članstvo nikogar, pač pa so bili primeri večletnega odlašanja. Kljub temu, da v začetku narodnoosvobodilne borbe naraščanje Partije ni bilo množično, je v Ljubljani naraslo za več kot 300 %. Kavčičev prikaz stanja v Ljubljani sem obširneje citiral deloma tudi zaradi tega, da bi pokazal, da res ni bilo v škodo Osvobodilne fronte, če je bil IOOF sestavljen paritetno. S tem sem Škerlu gotovo ugodil, zato pa bi rad na drugi strani, da bi Škerl navedel en sam konkreten primer s terena, ki bi pokazal, da je OF bila formirana na tak koalicijski način, kakor ga pojmuje on. Jaz takega primera nisem nikjer zasledil, zasledil sem le primere formiranja terenskih odborov OF na enotni osnovi. Navedel bom tu primer Bele krajine, ki je najbolj značilen. OF je imela v Beli krajini svojega nespornega predhodnika v Zvezi delovnega ljudstva Slovenije. (Zgodovino belokranjske ZDLS povzemam deloma po Janku Jarcu iz razprave »Bela krajina v upor«, prva številka »Kronike«.)

Boj za vključitev belokranjskega ljudskega gibanja v ZDLS in zatem v OF se je razvijal tako-le:

Delegati ljudskega gibanja v Beli krajini so se dne 29. oktobra 1939 udeležili zborovanja v Ljubljani, 14 dni pozneje pa zborovanja v Frankopanski ulici 7 v Zagrebu. Vtem, ko je v Ljubljani šlo za ustanovitev odnosno priključitev novih okrajnih organizacij v ZDLS, ki je imela svoje ustanovno delegatsko zborovanje 3. septembra 1939 v Celju, je šlo v Zagrebu za ustanovitev Slovenske kmečke stranke, ki bi bila več ali manj odvisna od HSS in njenega vodstva, ki je 1939 formiralo vlado skupaj z JRZ. Za predsednika Slovenske kmečke stranke je bil izvoljen Franc Špehar, kmet iz Gorice pri Vinici, znan kot vnet zagovornik ZDLS — enotne organizacije ljudskih množic tako v

slovenskem kot belokranjskem merilu. Komaj je postal Franc Špehar predsednik SKS, že je v njenem imenu skupaj s svojimi pristaši kmeti prijavil pristop v ZDLS v smislu Oklica ZDLS. Oklic ZDLS nosi zaradi tega tudi njegov podpis. Omenja pa njegov pristop v ZDLS tudi brošura »V obrambo demokratičnih svoboščin« na strani 11:

»In tako je zorela misel na Zvezo delovnega ljudstva. G. dr. Lončar je sicer odklonil vsak razgovor o tem, toda drugačnega mnenja so bili kmetje iz SKS in predsednik SKS Franc Špehar.« — In na strani 3:

»Ali se (dr. Lončarjeva skupina — op. I. K.) ne čuti dolžna nastopiti zlasti proti preganjanju tistih predstavnikov kmečkega gibanja (Špeharja in njegovih pristašev — op. I. K.), ki so še včeraj sodelovali v njeni skupini in se razšli z njo zaradi tega, ker so hoteli namesto razcepljenih skupin resnično zvezo delovnega ljudstva, ki bi vlila temu ljudstvu novega poguma in vere v njegovo zmago nad protiljudsko politiko gospode? Mislimo, da se dr. Lončarjeva skupina vendar ne more imeti za vladno stranko in se strinjati s teptanjem demokratičnih pravic!«

Špeharja in njegovih pristašev iz SKS niso mogli odvrniti od priključitve k enotno organizirani ZDLS ne teror, ne ljubljanska eksekutiva SKS, ne Mačkovo vodstvo v Zagrebu. To je zares klasičen primer združevanja od spodaj, značilen predvsem za belokranjsko ZDLS oziroma OF, saj je nadaljevala ZDLS delo kot OF. Nočem tega primera posplošiti, toda v mnogi meri je vendarle značilen za vsa združevanja v obdobju od leta 1935 do 1941. Ljudske množice niso bile nikoli na strani tistih, ki so si izmišljali vse mogoče izgovore in delali vse mogoče težave, da bi preprečili enotnost, temveč so bile vselej na strani graditeljev enotnosti.

Dejstva so taka in Škerl jih ne bo spremenil, pa naj še tako krajša, izbira in po svoje razlaga citate.

Zaključek. Čeprav opira Škerl glavne »zgodovinske resnice« na okrnjene citate, ki priobčeni v celoti zanikajo njegove koncepcije, je dala polemika vendarle neke rezultate. Prvi rezultat je Škerlova izjava, da problema koalicije za vojsko ne postavlja. Ali mar ni tako razumeti njegovih naslednjih besed:

»V zvezi s koalicijskimi odnosi med skupinami v Osvobodilni fronti se je Iv. Kreft dotaknil tudi načela koalicije v vojski. Kolikor je pri tem imel posebej namen osporavati praktično vrednost koalicije v vojski, moram reči, da je svoj smoter zgrešil, ker tega problema za vojsko sploh nisem postavil. Vojska je bila nedvomno najmočnejša kovačnica enotnosti, ki je delovala že od vsega začetka. (Podčrtal I. K.) Če je koalicijski sistem kedaj vplival na vojsko, je nedvomno vplival prvenstveno personalno, nikakor pa zato, da bi spreminjal enotnost poveljevanja. Poskusi, po katerih so jeseni 1942 skušali reorganizirati Glavno poveljstvo, so bili bolj poskusi in so jim kumovali različni faktorji. Njih se v svoji razpravi nisem lotil, ker presegajo dobo, ki sem jo obdelal v svoji razpravi.«

Kakor je vojska bila kovačnica enotnosti, tako je brez dvoma bila to tudi Osvobodilna fronta, čeprav so njeni vrhovi imeli koalicijski značaj. V razpravljanju z menoj se je Škerl začel vsaj deloma zavedati tudi tega — kar beležimo kot drugi važnejši rezultat te polemike. Glede organizacije Osvobodilne fronte na terenu Škerl namreč dopušča, da »je skupno delo za skupne cilje že zelo zgodaj začelo odpravljati medsebojne pregreaje«. Da bomo boljše razumeli, kaj hoče Škerl s tem reči, citiram še to-le:

»Kakor koli pa more biti jasen zunanji okvir začetnih medskupinskih odnosov, je pa nejasen njihov značaj podrobnosti. O njem manjkajo za sedaj potrebni viri, ki bi pojasnili vprašanje v tem smislu. Prav v teh podrobnostih pa so se ne glede na koncepte v vrhovih uveljavile v praksi ali na terenu najrazličnejše oblike medskupinskih odnosov, ki so ponekod dalje časa kazale znake koalicijskih povezav, drugod pa je skupno delo za skupne cilje že zelo zgodaj začelo odpravljati medsebojne pregreaje.«

Če bi sedaj skušali dognati pomen in moč organizacij, »ki so... dalj časa kazale znake koalicijskih povezav« ter pomen in moč organizacij, v katerih je »skupno delo za skupne cilje že zelo zgodaj začelo odpravljati medsebojne pregreaje«, bi se pokazalo, da so predstavljale tiste organizacije OF, ki niso nastale kot koalicije, glavni tok Osvobodilne fronte — enotne slovenske vse-ljudske organizacije, ne pa narobe, kakor skuša dokazati Fran Škerl.

Ne gre za noben pragmatizem, za nobeno spremenjeno gledanje na določene dogodke in procese v medvojnem času, kakor skuša moje stališče označiti Fran Škerl, ne gre za različne variante pristopanja k enemu ter istemu problemu, ki naj bi jih »nepristranski« zgodovinar razvozljal in jim našel skupni imenovalac. Gre prav za zgodovinarjevo vestnost v pogledu virov, ki jih Fran Škerl, kakor sem v tem odgovoru pokazal, povsem neznanstveno prikraja nekemu svojemu gledanju na problem koalicije v Osvobodilni fronti.

RAZGLEDI

NEORGANIZIRANA MEDITACIJA O NEMCIH

Primož Kozak

Že tretji teden sem tramp na veliki cesti. Velika cesta je zapleten, težko razumljiv, toda vsemogočen stroj in kadar stopim nanjo, vem: vsesala me bo vase, zgrabila me bo, metala me bo vse dalje in dalje, po betonskem traku, od bencinskih postaj do bistrojev in križišč in sredi tisočernih kamionov ter osebnih voz, ki so s čisto logiko vizije s svojim drsenjem po tej tisočkilometrski liniji življenje velike ceste, bom prišel na svoj cilj. Velika betonska cesta je velik organizem, ki živi suvereno, ne da bi se menil za gozdove in travnike, ne da bi mu bilo mar živine, ki se pase na travnikih in ne da bi razumel vasi, ki dremljejo v zeleni pokrajini. Stroj je in ljudje, ki stopijo na cesto, se podreajo njegovi zakonitosti. Uklanjajo se ji vsi: vozači tovornjakov z grmečimi motorji, možje z utrujenimi in samozavestnimi obrazi, ki so svojska aristokracija velike ceste s svojimi težkimi plačami, prebivajoči visoko v kabinah svojih Düsingov, Mercedes-Benzov, Adlerjev, prostornih, surovo razkošnih in smotrnih kakor gradovi; uklanjajo se ji trgovski potniki, agenti, zastopniki — drugi glavni razred velike ceste; uklanjajo se ji industrijalci in sinovi industrijalcev v Porskih in Opel Kapitänih, uklanjajo se ji oficirji in vojaki okupacijskih armad v svojih debelih Buickih in Chryslerjih, in prav tako ravnaajo popotniki, ki sede v blesteče osvetljenih omnibusih ali pritlikavih VWih. Ubogajo cesto, podreajo se ljudem, ki so v službi ceste: natakarnjem v bistrojih, mehanikom